

TÜRK ATA SÖZLERİNDE “BARIŞ”*

Yrd.Doç.Dr.Muhsine Börekçi*

Yrd.Doç.Dr.Cengiz Alyılmaz*

Yrd.Doç.Dr.Yusuf Tepeli*

Barış, insanlık tarihinin ortak arayışlarından, evrensel kültürün ortak unsurlarından biridir. Bu göstergenin kavram alanında ise insanların başka insanlarla, başka canlılarla toplumların başka toplumlarla, milletlerin başka milletlerle, olan ilişkileri vardır. Kısaca, ferdin kendi beniyile başlayan barış halkası; ailesi, çevresi, milleti, devleti vs. ile olan ilişkilerini milletlerin ve devletlerin birbirleri ile ilişkilerini içine alacak kadar genişler. Yani çok geniş kavram alanı olan bir göstergedir.

Türkiye Türkçesindeki **barış** göstergesi, **ba-** fiil köküne **-r-** ve **-ş-** fiilden fiil yapım eklerinin getirilmesiyle elde edilmiş **barış-** fiilinin **emir** çekiminin kavram işareti olarak kullanılmasıyla oluşmuş bir isimdir. Eski Türkçede **bar-** şeklinde olan, bu gün Türkiye Türkçesinde **var-** şekline dönüşmüş olan bu kelime, “**var-**, **git-**” anlamını taşımaktadır. Köktürk, Uygur ve Karahanlı dönemi metinlerinde **bar-** şeklinde geçen bu fiil, Batı Türkçesinde **var-** şeklinde, Doğu Türkçesinde ise **bar-** şeklinde kullanılmış ve halâ da kullanılmaya devam etmektedir. Bu gün Türkiye Türkçesinde bu fiilin işteş çatılı kullanımında “**varış-**, **gidiş-**” anlamı değil “**uyuş-**, **hoşlan-**, **anlaş-**, **sulh et-**” anlamı esastır. Zaten bu anlam genişlemesinden dolayı da kelime **varış-** şekline dönüşmemiş; bu anlam farkını (farklı enformasyonu) ifade etmek için olsa gerek Batı Türkçesinin genel temayülünün aksine **barış-** şekli korunmuştur. Bu kelimenin isim olarak kullanımı yenidir; fakat 14. yüz yılda **barışık**, **barışıklık** isim olarak “**barış**”, “**sulh**” anlamında kullanılmıştır. Fiil olarak kullanımı ise yine bu yüz yıla kadar gitmektedir.

* Bu makale, 24-25 Ekim 1996 tarihlerinde, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi'nin düzenlediği “Dünya Barışı ve Eğitim İlişkileri” konferansında sunulmuştur.

Ayrıca Eski Türkçe'de **ba-** fiilinin “bağla-” anlamında kullanıldığını ve **bağ** <**ba-g** “İlişki, bağ, irtibat” isminin de bu kökten türediğini ilave edelim.

Barış- ve **barış** kelimelerinin bu gün Türkiye Türkçesinde kullanılan **barışçı, barışçıl, barışçılık, barışık, barışıklık, barışma, barışsever, barışseverlik, barıştır-, barıştırma** gibi türevleri vardır.

Ayrıca Türkiye Türkçesinde **ateşkes, sulh, hazar, sükun, sükunet, uyuşma, uzlaşma** sözlük biçimbirimleri; Başkurt Türkçesinde **tatıv, tatıvlık, tınıslık, dust**; Kazak Türkçesinde **beybitsilik**; Kırgız Türkçesinde **tınçtıq**; Özbek Türkçesinde **tinçlik**; Tatar Türkçesinde **tatu, tatuluk, dus, tınçlık**; Türkmen Türkçesinde **parâhatlık, dînçlik**; Uygur Türkçesinde **teçlik, tinçlik, sülh**. biçimbirimleri barış kavramını karşılamak üzere kullanılmaktadırlar. Bu kavram ve biçimbirim zenginliği, Türk milletinin hayat felsefesinde gittikçe daha önemli bir yer tutan kavramın Türk dilinde de geniş ölçüde işlendiğini gösteriyor.

Demek ki Türk milleti **barış** kavramını her şeyden önce somut anlamda “**ilişki**” olarak yorumlamış ve **bağ** ile **bağla-** ile aynı kökten türetmiştir. Bunun da son derece gerçekçi bir yaklaşım olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira bu gün herkes her seviyede barışın önce iletişim ile yani Türkçe **bar-** “var-, git-” fiil kökünde olduğu gibi “gidip gelme” ile ilgili olduğunu kabul etmektedir. Modern söylemde diyalog veya iletişim diye adlandırılan kavramların temeli de gidiş geliş'e dayanmaktadır. Bu yüzden Türk muhayyilesi “Gözden ırak olan, gönülden de ırak olur.” sözünü yaratmış gibidir. Yani Türk milleti, dolayısıyla Türk dili **barış** için temel olan eylemi ilk yazılı metinler zamanında doğru tespit etmiş ve millî kültürümüze evrensel kültür unsurlarından biri olan **barış** kavramını kazandırmıştır. Bunun sonucu olarak da insan ilişkileri, toplum ilişkileri, millet ilişkileri ata sözlerinin temel konularından biri haline gelmiştir.

Atalar sözü, milletlerin yüz yıllar süren deneyimlerini genç kuşaklara aktarmayı amaçlayan özlü sözlerdir. İnsanların, toplulukların, milletlerin hayat tecrübelerini dile aktararak ölümsüzleşüren, böylece de bilgileri, deneyimleri birbirine ekleyerek millet hayatının güzelleştirilmesine katkı sağlayan değerli formüllerdir. Bu

"Bir bulula yağış yağmaz."

"Bir çiçekle yaz gelmez."

"Bir el eli (yursa) iki el yüzü yur (yıkar)."

"Bir elin nesi var, iki elin sesi var."

"Bir elin sesi (şamatastı) çıkmaz (olmaz)."

"Bir göz ağlarken öbür göz gülmez."

"Bir gülle bahar gelmez."

"Birlik dirliktir (Birlikte olur dirlik)."

"Birlikle demir yumşar."

"Birlikten kuvvet doğar."

"Çok ağız bir olunca, bir ağız hiç olur."

"Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan."

"El elile, değirmen yel ile."

"El eli (bir el bir eli) yıkar, iki el de yüzü (yıkar)."

"El eli yıkar, el de döner yüzü yıkar."

"El eli yur, el (de) yüzü yur."

"El elin aynasıdır."

"El, kol ile iş görür."

"Harman yel ile düğün el ile."

"İki el bir baş için."

"İki fındık bir olsa, bir kozun başını yarar(lar)."

"İnsan insana gerek olur, iki serçeden börek olur."

"İnsan insana lâzım olur."

"İşi çoklukla görmeli, yemeği çoklukla yemeli."

"Kanatsız kuş uçmaz."

"Kimsesiz dağlar, oturmuş ağlar."

“Komşu ahret yoldaşı.”

“Kurt bunalır ahıra düşer, insan bunalır insana düşer.”

“Kurunun yanında yaş da yanar.”

“Nerde birlik orda dirlik.”

“Palasa bürün, el ile sürün.”

“Pilâvdan dönen kaşığıın sapı kırılsın.”

“Sâde piriñçe zerde olmaz.”

“Sermayen bir yumurta ise taşa çal.”

“Sıkışan pekişir.”

“Sürüden ayrılanı kurt kapar.”

“Taş taşa söykenir (dayanır).”

“Taşı taşa. başı başa vururlar.”

“Taşıma suyuyla değirmen dönmez.”

“Tek elin şakırtısı olmaz. (Tek elin sesi çıkmaz).”

“Tek kanatla (kanatlı) kuş uçmaz.”

“Ulu ağacın gölgesi dal ile, mutlu evin yakışığı döl ile.”

“Yalnız kaz ötmez.”

“Yalnız öküz boyunduruğa koşulmaz.”

“Yalnız taş(la) duvar olmaz.”

“Yalnız yapılan iş, yağmursuz gök gürültüsü.”

“Yalnız yiyen, sofrasını kendi kaldırır.”

“Yalnızın arkadaşı şeytandır.”

“Yalnızlık Allah’a mahsustur.”

Gibi örneklerle de çok işlenen bu duygu birlikte yaşamayı dolayısıyla barışın ilk zeminini bir zorunluluk olarak ortaya koyar. Bu telkinlerden çıkaracağımız sonuç şudur: **İnsanlar, toplumlar, milletler birlikte yaşamak zorundadırlar.**

Komşuluk ilişkileri de bu nedenle işlenmiş olan konulardan biridir:

“Komşu komşunun külüne muhtaçtır.”

“Börü komşunu yemez.”

“Komşuluk kardeşlikten ileridir.”

“Komşu komşuya bakar, kendini oda yakar.”

Türk ata sözlerinden hareket edilince **barışın** ikinci önemli unsuru **Dostluk-Düşmanlık** vb. olarak karşımıza çıkar. Bu duygular Türk'ün dünya görüşüne ve inancına göre tanımlandığı gibi topluluk içinde yaşamak zorunda olan varlıkların vazgeçemeyecekleri duygular şeklinde yansıtılır. Bu duygular her seviyede **barışın** daha kolay ve kalıcı bir biçimde filizleneceği doğal bir ortam hazırlar:

“Ahmak dost akıllı düşmandan beterdir. “

“Ata dostu oğla mirastır.”

“Ayıpsız dost arayan dostsuz kalır. “

“Bildiğin şeytan bilmediğin insanın yeğdir.”

“Bin dost az, bir düşman çoktur.”

“Çok dostu olanın hiç dostu yoktur.”

“Çok dostun idaresi güç olur. “

Domuz derisinden post olmaz, eski düşman da dost olmaz. “

“Dost acı söyler. “

“Dost ağlatır, düşman güldürür. “

“Dost alışverişte (kötü günde) belli olur. “

“Dost başa bakar, düşman ayağa.”

“Dost beğenmeyen dostsuz kalır. “

“Dost bin ise az, düşman bir ise çoktur. “

“Dost dostun eyerlenmiş audır. “

“Dost gelmeye gelmeye düşman olur, düşman gele gele dost olur. “

“Dost için ölmeli, düşman için dirilmeli. “

“Dost kara günde belli olur.”

"Dost alınıp satılmaz".

"Dost olmak kolay sürdürmek zor."

"Dostsuz insan kanatsız kuş gibidir".

"Düşmanın balını yiyeceğine dostunun suyunu iç."

"Saygının olmadığı yerde dostluk olmaz."

Az önce ifade ettiğimiz ata sözlerinin bazılarında görüldüğü gibi dostluk, insanların, toplumların ruh zenginliğini yansıtan, birlikte yaşamayı kolaylaştıran ama hem sınırları konusunda hem de seçimi konusunda çok dikkatli olunması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkar. Sınır; kişinin, toplumun, milletin hatta devletin zarar görmemesidir. Yani dostlukta karşılıklılık ilkesi esastır. Her şeye rağmen dostluk değil, kişilikli, karşılıklı, her iki tarafın da maddi ama özellikle manevi ve kalıcı yarar sağlayacağı bir dostluk tanımlanır ve telkin edilir. Dostluğun zıt kardeşi ise **düşmanlıktır**. Yukarıdaki örneklerin bazılarında da görüldüğü gibi **düşmanlık da dostlukla** birlikte işlenen kavramlardan biridir. Bu sözlerde düşmanın küçümsenmemesi, daima uyanık olunması ve dikkatli davranılması yani **Orhun Yazıtlarında** da ifade edildiği gibi:

"Tabgaç bodun sabı süçig, agısı yumşak ermiş. Süçig sabın yumşak agın arıp ırak bodunug ança yağıur ermiş. yağru koontukda kisre anyig bilig anda öyür ermiş. ... süçig sabınga yumşak agısinga arturup üküş türk bodun öltüg." (Çin milletinin sözü tatlı, hediyesi yumuşak imiş. Tatlı sözle ve güzel hediyeyle Türk milletini kandırıp, uzaklarda yaşayan milleti/halık böylece kendilerine yaklaştırmış. Yaklaştırdıktan sonra işte o zaman fesatlıklarını/ kötülüklerini düşünürler imiş...Çin milletinin tatlı sözlerine ve yumuşak hediyelerine/ ipeklilerine kanıp ey Türk milleti! çok öldün.) (Köl Tigin Yazıtı, Güney C. 5-6). düşmanın riyakâr davranışlarına aldanılmaması telkin edilir.

Buradan çıkarılacak sonucu bir Halk türküsünün bir mısraıyla bağlayalım:
"Dostuna dost, düşmanına yaman ol!"

Barış'ın önemli alt kavramlarından biri de **İyilik-Kötülük**tür. Ancak iyilik de kötülük de pek çok kavramı içinde bulduran geniş bir kavram alanına sahiptir: **Özveri-Bencillik, Hoşgörü-Hoşgörüsüzlük, Alçakgönüllülük-Kibirlik, Anlayışlılık-Anlayışsızlık, İtidalli Olma-Sivrilik, Tatlı Dillilik-Sertlik, Nimet-Külfet** vs..

Bu kavramlar, kişilerin, toplumların, milletlerin birlikte yaşamasını kolaylaştıran veya zorlaştıran dolayısıyla barış için uygun veya uygun olmayan ortam yaratan olgulardır. Türk ata sözlerinde bu kavramlar da sıkça işlenmiştir. Yukarıda ifade ettiğimiz **barış**'ın alt kavramlarıyla ilgili ata sözlerinden bir kaçısı şunlardır:

"Acı söz insanı dinden çıkarır, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır."

"Âdem oğluna (çok) iyilik yaramaz."

"Afiyet ola demekle deniz suyu içilmez."

"Ağalık (beylik) vermekle olur."

"Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır."

"Alt değirmen güçlü akar."

"Ata binilmez yine binilir."

"Bal ile kaymak isteyen akçesine kıymak gerek."

"Balın yoksa, tatlı dilin de mi yok."

"Bana bak bir gözle, sana bakayım iki gözle."

"Baş eğmekle baş ağrımaz. "

"Batman iki taştan, iyilik iki baştan olur."

"Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez."

"Bir baş soğan bir kazanı kokutur."

"Bir dala basınca bin dal sallanır."

"Bir damla kan denizi bulandırır."

"Bir elinin (elinle) verdiği öbür elin duymasın (görmesin)."

"Bir uyuz keçi, bir sürüyü boklar."

“Kişi oğlu ara yapar, muhannesler ara bozar.

“Gafil başa düşman erişir.”

“Gaflet gözün perdesidir.”

“Gafil kuşun avcısı çok olur.”

“Öfkeyle kalkan zararlar oturur.”

“Yenilen pehlivan güreşe doymaz.”

“Din olan yerde kin olmaz.”

“Döğüşte yumruk sayılmaz.”

“Garaz, marazdır.”

“Gider diller beresi, gitmez kuyruk yaresi.

“Kavgacı köpekte yara eksik olmaz.”

“Silah sahibine bile düşmandır.”

“Tabancanın dolusu bir kişiyi korkutur, boşu kırk kişiyi.”

“Taşın gözü olmaz.”

“Tüfeğin vurmazı olmaz.”

“Arı kızdıranı sokar.” sözünde de de olumsuz bir davranışın yani **suçun cezasız** kalmayacağı, dolayısıyla arının sokmasını istemeyen kişinin, toplumun dikkatli davranması gerektiği vurgulanır.

Buraya kadar içerik bakımından çok genel hatlarıyla tasnif ederek sıralamaya çalıştığımız bu ata sözlerini toplu olarak değerlendirirsek şu sonuçları çıkarırız:

1. İnsanlar, toplumlar, milletler birlikte yaşamak, birbirlerine katlanmak zorundadırlar.

2. Dostluk insanlar için, toplumlar için vazgeçilmez bir olgudur. Ancak istismara çok elverişlidir. Bunun için dikkatli olunması, çok akılcı davranılması gereken bir müessesedir.

3. Düşman asla küçümsenmemeli, dikkatli olunmalıdır.

4. İyilik de kötülük de iki başlıdır. Yani barışın da savaşın da oluşmasında her iki taraf da önemli rol oynar. Barış isteyen kişi, toplum veya devlet bu arzusunu davranışa dönüştürmeli, bu meziyetini korumalıdır.

5. İnsan toplum veya devlet haddini bilmeli, başkalarına aşırı derecede güvenmemeli,; daima dikkati olmalıdır.

6. İnsan için, toplum için olumsuz olan bazı özellikler aynı zamanda faydasızdır da. Tamah, hırs, kin, nefret gibi olumsuz duyguların eninde sonunda kişinin ya da toplumun kendisine zarar vereceği gerçeği göz ardı edilmemelidir..

7. Daima iyiliğin kazanacağı unutulmamalıdır.

İşte yüz yıllar boyunca çeşitli coğrafyalarda bazan barış bazan de kavga ortamı içinde yaşamış olan Türk milletinin asırlar süren deneyimleri bize böyle bir sosyal ortam öğütüyor. Bunlar olmadan akılcı, gerçekçi bir barışın tesis edilemeyeceği açıktır. Kısacası, barışın da şartları ve bir bedeli vardır. Barışçı olmak hem çok kolay hem çok zordur. Ata sözleri zor olanı yani alt yapının niteliklerini ve şartlarını ortaya koyarak işimizi büyük ölçüde kolaylaştırmışlardır. Bize düşen atalarımızın yaşadıkları deneyimleri yok saymamak, bir bakıma tarihten ders almak, kötü sayfalarını tekerrür ettirmemek. Âkif'in dediği gibi:

Ders alınsaydı tarih tekerrür mü ederdi?

KAYNAK

34

Dili

1997